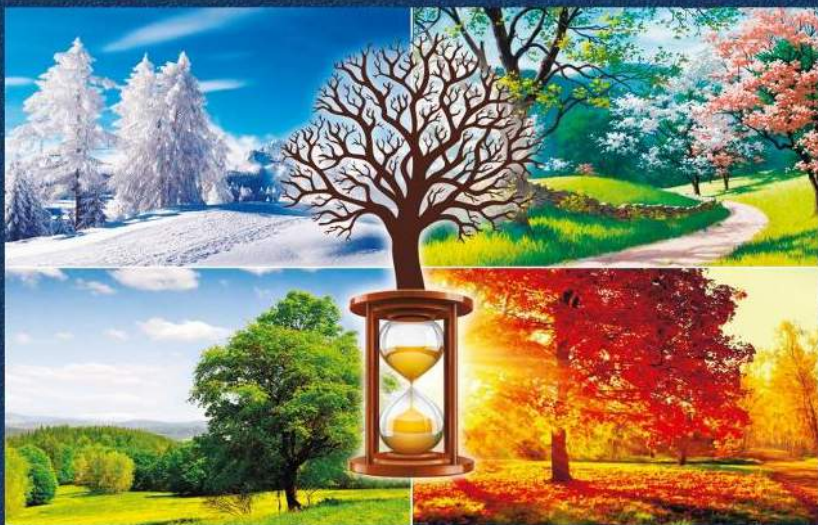

**MAKTABGACHA TA'LIM
MUASSASALARIDAGI TURLI
YOSH GURUHI
BOLALARINING VAQT
BO'YICHA ILK
TUSHUNCHALARINI
SHAKLLANTIRISH**

TOSHKENT PEDAGOGIKA KOLLEJI

**Maktabgacha ta'lim muassasalaridagi
turli yosh guruhi bolalarining vaqt bo'yicha
ilk tushunchalarini shakllantirish**

«FAYLASUFLAR» nashriyoti
TOSHKENT – 2018

UO‘K: 373.2:371.5(072)

KBK: 74.100

M 20

Maktabgacha ta’lim muassasalaridagi turli yosh guruhi bolalarining vaqt bo’yicha ilk tushunchalarini shakllantirish [Matn] / tuzuvchi-mulallif D.T. Karimova. — Toshkent: «Faylasuflar» nashriyoti, 2018. — 60 b.

UO‘K: 373.2:371.5(072)

KBK: 74.100

Ushbu metodik qo‘llanma «Maktabgacha ta’lim yoshidagi bolalarining matematik tushunchalarini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi» fanidan yaratilgan bo‘lib u maktabgacha ta’lim muassasalaridagi turli yosh guruh bolalarini vaqtni chamalash haqidagi tasavvurlarini shakllantirish, ishlarni rejalashtirish, tashkil etish va o‘tkazishga oid tavsiyalar asosida berilgan.

Metodik qo‘llanma pedagogika kolleji o‘qutuvchi va o‘quvchilari hamda MTMLar tarbiyachilari uchun juda foydalidir.

Tuzuvchi muallif:

D.T. Karimova — Toshkent pedagogika kolleji, Maktabgacha ta’lim yo‘nalishi, «Pedagogika, psixologiya» kafedrasini mudiri, xizmat ko‘rsatgan yoshlar murabbiyi.

Taqrizchilar:

G.E. Djampeisova — Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti «Maktabgacha ta’lim metodikasi» kafedrasini mudiri, p.f.n.;

M.X. Tojiyeva — Toshkent pedagogika kolleji direktori, p.f.n.

Toshkent pedagogika kollejining 25.06.18-yildagi navbatdan tashqari pedagogika kengashida ko‘rildi va tasdiqlandi. 16-sonli bayonnoma.

Metodik qo‘llanma Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti Kengashining 2018-yil avgustdagi yig‘ilishida ma’qullangan va nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9943-5453-0-4

© «Faylasuflar» nashriyoti, 2018

KIRISH

Atrofimizdagi barcha narsalar, bizning ta'birimizcha, «fazoda» bo'lib, ba'zilari bizga yaqin, ba'zilari esa bizdan uzoq turadi. Shuningdek barcha hodisalar, barcha voqealar ham «ma'lum vaqt ichida», ba'zilari avvalroq, ba'zilari esa keyinroq ro'y beradi.

Odamlar fazodagi masofani yoki geometriya tili bilan aytganda «ikki nuqta orasidagi to'g'ri chiziqni» o'lchashni azaldan biladilar. Shuningdek, odamlar qadimdan vaqtni hisobga ola boshlaganlar, ya'ni ikki voqea orasida o'tgan «vaqtni» o'lchay bilganlar. Avvallari vaqt hisobi noaniq yurgizilgan bo'lsada, keyinchalik borgan sari aniq yurguzila boshladi. Hayotimizda madaniyat va ma'rifat qanchalik taraqqiy etsa, inson qanchalik izlanuvchan bo'lib o'z ustida tinimsiz ishlasa, vaqtni aniq o'lchash va qadrlash ham shu qadar zo'r ahamiyatga ega bo'la boshlaydi. Vaqtdan unumli foydalanish, uni aniq idrok qilish va baholash, bo'sh vaqtni tashkil qilish, kun tartibi va har bir odamning butun oilaviy-turmush tartibini tashkil qilishda ham muhimdir. Shuning uchun ham biz vaqtni his qilish va qadrlashni tarbiyalash ishini aynan maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalardan boshlashimiz lozim.

MTMda olib boriladigan matematika mashg'ulotlarida vaqt bo'yicha ilk tushunchalar kichik guruhdan boshlab beriladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda vaqtni idrok etish boshqa idrok etish turlariga qaraganda murakkabroq kechadi. Uni o'zlashtirishda ko'rgazmali materiallardan, ya'ni rasmlar, didaktik o'yinlar va boshqa usullardan keng foydalanish lozim.

Vaqtning cho'zilishi, o'tishi, qaytmasligi va davriyligini idrok etish bolalarga qiyinchilik tug'diradi, chunki bunda ko'rgazmalilik yo'q, ya'ni vaqtni na ko'z bilan ko'rib, na qo'l bilan ushlab bo'ladi. Bunda bolalar avval asosiy vaqt o'lchovlari (yil, oy, hafta, sutka, soat, daqiqa, soniya) va yil fasllari bilan tanishib boradilar, nisbiy vaqt munosabatlarini bildiradigan so'zlarning ma'nosini (bugun, kecha, ertaga, tun-kun, tez-sekin, va h.k.) tushunib yetishga o'rganadilar. Bolalarda vaqt sezgisini rivojlantirish ishi hissiy asosga hamda MTMdagi kun tartibining bajarilishi jarayonida umumqabul qilingan vaqt etalonlarini o'zlashtirishga tayanadi. Bolalarda vaqt bo'yicha mo'ljal olish malakasini rivojlantirish pedagogik rahbarlikni talab etadi. Biz pedagoglar esa ma'lum bir vaqtda sodir bo'layotgan voqea-hodisalar bilan tanishtirib, vaqt tavsifnomasi uning

aniq ko‘rinishi, davomiyligi, ketma-ketligi, har kuni vaqt ritmini bir xil aylanishini bolalarga ko‘rsatishimiz va tushuntirishimiz kerak. Vaqt bo‘yicha mo‘ljal olish malakasi mashg‘ulotlarda va kundalik tarbiyaviy ishlarda shakllantirilib boriladi. Tarbiyachi rejalashtirgan materialni hamma bolalar tomonidan samarali o‘zlashtirilishi uchun mashg‘ulot jarayonida vaqt oraliqlari, ular ketma-ketligini topishga doir har xil o‘yin va mashqlar o‘tkazish tavsiya etiladi. Bunda illyustrativ materiallar ham, ta‘limning metodlari ham tobora murakkablashtirilib boriladi.

Vaqt bo‘yicha mo‘ljal olishni rivojlantirishda bolalarni o‘z faoliyatlarini boshqarishga, ajratilgan vaqtdan tejamli va ratsional foydalanishga o‘rgatamiz. Bunda bolalar kiyinish, yuvinish, ovqatlanish kabi har xil turmush jarayonlarini bajarishda vaqtni tejab sarflashga o‘rganadilar. Kun tartibini ongli bajaradigan bo‘lishadi.

Maktabgacha ta‘lim yoshini bolaning vaqtga nisbatan mo‘ljal olishni nazariy bilishini dastlabki bosqihini shakllanishi va vaqtni hissiy va mantiqiy aks ettirish birligini shakllantirish, deb tavsiflash mumkin.

Ta‘limning vazifasi, eng avval, bolalar maktab yoshigacha vaqt o‘lchovining alohida birliklarini bilib olishidan iborat. Bu bilim har xil uzunlikdagi va oraliqlarni hissiy aks ettirishga asoslansin, ya‘ni imkoniyatga qarab puxta sensor zaminga asoslanishi kerak. Hissiyot va mantiq, maktabgacha ta‘lim yoshidagi bolalarda “vaqt sezgisi” deyiladigan idrok vaqtni yuksak “mantiqiy tushuncha” sifatida aks ettirish va chamalash (mo‘ljal olish) darajasini rivojlanishining zarur shartidir. Ta‘limning vazifasi vaqt o‘lchovining (soat, hafta, oy, yil va h.k.) har bir alohida birligi ichidagi komponentlari orasida mavjud bo‘lgan sistemali xarakteri, shuningdek, barcha mavjud birliklar orasidagi sistemali va o‘zaro bog‘liqlikni tushunish uchun bolaga yordam berishdan iborat. Bu bolalarni ko‘rsatish, uning uchun xarakterli bo‘lgan miqdoriy munosabatlarni ochish – demak, bolalarni etalonlar yagona sistemasining alohida birliklarini tushunishga yaqinlashtirishdir. Bolalarda takomillashayotgan vaqt munosabatlarining shakllanishi bolaning turli-tuman amaliy va aqliy faoliyatida, uning obyektiv faoliyatining o‘rab olingan tomonlari orasidagi munosabatlari doirasida maksimal ifodasini olishi muhimdir. Shu bilan MTM bolalarida vaqt bo‘yicha mo‘ljal olish malakasini rivojlantirish ishi tor mutaxassislikka xizmat qilishi emas, balki bolalar shaxsini butunicha kamolotga yetkazishga xizmat qilishi kerak.

MTM YOSHIDAGI BOLALARNING VAQTNI CHAMALASH HAQIDAGI TUSHUNCHALARINI SHAKLLANTIRISH

Vaqt bo'yicha ilk tushunchalar. Bolani soatlarning turlari va ularning tuzilishi (strelkalari, siferblati) bilan tanishtirish. Vaqtning eng kichik birliklari soniya va daqiqa haqida tushuncha berish. Yarim soatgacha aniqlikdagi vaqtni belgilashga o'rgatish. Bola bilan ko'proq suhbatlashish, undan ertalabdan kechqurungacha vaqt qanday o'tganligini aytib berishini so'rash. Kelgusi oy, sana nomi bilan tanishtirish. Kecha qanday sana bo'lganligini, ertaga qanday sana bo'lishini aytishga o'rgatish.

Hafta kunlari va yil fasllari izchilligi haqidagi bilimlarni mustahkamlash, kelgusi oyning nomini aytishni mashq qilish.

Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalrni vaqtni chamalash haqidagi tushunchalarni shakllantirish.

O'z ishlarini ma'lum vaqt ichida bajarishni rejalashtirish va uni o'z vaqtida bajarish bola shaxsida tartibliликni, maqsadga erishishda, aniqlik, intizomlilikni tarbiyalaydi, bu sifatlarni takomillashtirish esa bola maktabga borganida va uning kundalik hayotida kerak bo'ladi.

Lekin vaqt xususiyatlarini tushunish bolada ma'lum qiyinchilikni tug'diradi.

Vaqt har doim harakatda, u bir yo'nalishda o'tmishdan kelajakka qarab boradi, uni qaytarishni, to'xtatib turishni, ko'rsatishni hech ham ilojisi yo'q.

Shuning uchun hatto katta va tayyorlov guruhi bolalari vaqtning borligiga gumon bilan qarab, «Agar vaqt bo'lsa, menga ko'rsating», deb murojaat qilishadi.

Qanday qilib bolaga vaqtni ko'rsatib berish mumkin?

Vaqt intervali, davomiyligi, ketma-ketligi, harakat ritmi kabi larni turli faoliyatlarda tanishtirish mumkin.

Barcha vaqt o'lchovlari (daqiqa, soat, sutka, hafta, oy, yil) vaqt etalonlarining ma'lum sistemasini tashkil etadi.

Vaqt etalonlarini bilish, vaqt munosabatlarini aniqlay bilish bolalarga sodir bo'lgan voqealarni, ular o'rtasidagi sabab va bog'lanishlarning izchilligini tushinib olishiga yordam beradi.

Maktabga tayyorlov guruhi dasturiga bolalarni soat bilan tanishtirish bo'limi kiritilgan.

Soat haqida bolalarga tushuncha berishda soat va uning kelib chiqishi, soat turlari va uning inson hayotidagi o'rni, soat haqida, uning strelkasi, sifr holatining vazifasi, soat va uning ishlatilishi bilan tanishtiriladi. Soatdan yarim soat aniqlikda foydalanishga o'rgatiladi.

Vaqtning inson hayotida alohida o'rni bor. Olimlar vaqtni «mustaqil o'zgaruvchan miqdor» deb ataydilar. Bu shunday miqdorki, uning o'zgarishi bilan olamdagi boshqa barcha o'zgaruvchan miqdorlar ham o'zgaradi. Vaqt go'yo abadiy, to'xtovsiz va tekis oqqanday bo'ladi. Astronomiya taraqqiy qilishi bilan kishilar vaqtni aniq hisobga olishni o'rgandilar. «Soat necha?», «Bugun qaysi sana?» degan savollarga faqat astronomiya yordami bilan aniq javob bera olamiz, chunki bu fan bizga soatni tekshirib to'g'rilash qoidasini va kun hamda yillarni hisoblash amallarini, ya'ni taqvimlarni taqdim etadi.

Bolalar kichik yoshdan Quyosh chiqsa hammayoq yorug' bo'lishi, yana shu voqea har kuni takrorlanishini kuzatadilar, demak, biz bolalarni kichik yoshidan, ya'ni maktabgacha ta'lim muassasalaridan vaqt haqida tasavvurlarini o'stirishimiz lozim. Biroq, MTMLarda bu yo'nalishdagi mashg'ulotlarda tajribalar kamligi seziladi? Shuning uchun biz quyida sizga turli yosh guruh bolalari bilan ishlash bo'yicha ma'lumotlar va mashg'ulot ishlanmalaridan namunalarni keltiramiz.

Sutka o'zi nima?

Vaqtning o'lchash uchun biron vaqt o'lchovi yoki «vaqt» birligi bo'lishi va u bilan qolgan barcha vaqt oralig'ini taqqoslab ko'rish lozim. Buning uchun hamisha bir xil takrorlanadigan hodisani topish kerak. Sutka Yerning o'z o'qi atrofida bir marta aylanib

chiqish vaqtiga barobardir. Yerning sutkalik harakati yaxshilab aylantirilgan pildirakning aylanishiga o'xshaydi.

Kichik guruhlarda vaqt tushunchalarini shakllantirish ishini kundalik turmushda o'tkazish kerak. Aniq kun tartibi bolalarda sutka qismlari haqida tasavvurlarni shakllantirish uchun real sharoitdir.

Sutka davomida tarbiyachi bolalar e'tiborini ular faoliyatlari xarakteri bilan bog'liq har xil vaqt oraliqlari o'rtasidagi munosabatlarga qaratadi. Tarbiyachi sutka qismini aytadi va bolalarning shu qismga mos keluvchi faoliyat turlarini sanab o'tadi, masalan: «Hozir ertalab. Siz gimnastika qildingiz, yuvindingiz, nonushta qilasiz». Yoki «Hozir kunduzi. Kunduzi ota-onalarimiz ishlashadi, biz esa shug'ullanamiz».

Tarbiyachi bitta bola bilan yoki kichik-kichik guruhlar bilan suhbatlashib, ulardan kechasi, ertalab, kunduzi nima qilganliklarini so'raydi.

Elementar matematik tasavvurlarni rivojlantirishga bag'ishlangan mashg'ulotlarda bolaning sutka haqidagi tasavvurlari mustahkamlanadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning har bir vaqt oralig'i uchun xarakterli bo'lgan faoliyat turlari tasvirlangan rasmlar bolalarga ko'rsatiladi va ulardan so'raladi: «Rasmda tasvirlangan bolalar nima qilishmoqda?», «Buni ular qaysi vaqtda bajarishmoqda?», «Sen qachon dam olasan?», «Qachon sayr qilasan?», «Qachon uxlaysan?» Kichkintoylarga kunduzi, kechasi, ertalab, kechqurungi vaqtlar tasvirlangan rasmlarni, sutkaning berilgan qismi uchun xarakterli bo'lgan amaliy faoliyatlar tasvirlangan hikoyalardan, she'rlardan parchalar o'qishda ham foydalanish mumkin.

3–4 yoshli bolalar uchun mashg'ulot namunasi **«ERTALAB, KUNDUZI, KECHQURUN»**

Mashg'ulotning maqsadi:

Quyoshning ertalab, kunduzi, kechasi osmondagi harakatini kuzatish. Kun qismlaridagi o'zgarishlar bilan tanishtirish. Bolalarning kun qismlari haqida tasavvurlarini mustahkamlash va chuqurlashtirish.

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/4105> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/4105> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию можно
найти на сайте <https://kitobxon.com/ru/asar/4105>